

ZAŠTO DOBRA DJECA RADE LOŠE STVARI: ULOGA MORALNOG OdstUPANJA U RAZLIČITOM ANGAŽMANU DJECE U VRŠNJAČKOM NASILJU

Anna Kekez

Izv. prof. dr. sc. Vesna Bilić

Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Republika Hrvatska

Sažetak:

Nasilje među vršnjacima skupni je fenomen u kojem se djeca različito angažiraju, a kako bi sačuvala samopoštovanje i smanjila samoosudu, nastoje opravdavati svoje ponašanje koristeći strategije moralnog odstupanja.

U ovom radu ispituje se odnos između različitih uloga djece u vršnjačkom nasilju i moralnog odstupanja.

U istraživanju su sudjelovala 422 učenika sedmih i osmih razreda osnovnih škola (13,43 godina). Uz upitnik općih podataka, korištene su i prilagođene skale moralnog odstupanja i uloga djece u vršnjačkom nasilju.

Rezultati pokazuju da je 35% ispitanih učenika doživjelo vršnjačko nasilje, a najveći ih broj sebe percipira u ulozi branitelja, zatim promatrača, pasivnog ili aktivnog pomoćnika, a najmanje u ulozi počinitelja nasilja. Žrtve nasilja češće su djevojčice, a rezultati pokazuju nisku, ali statistički značajnu povezanost s ulogom počinitelja i pomoćnika te sugeriraju da su žrtve sklone prikrivanju ili umanjivanju odgovornosti i samookrivljanju. Dječaci u odnosu na djevojčice imaju veći rezultat na skali počinitelja te aktivnih i pasivnih pomoćnika, a utvrđena je visoka povezanost ovih uloga kao i zajednički prediktor - umanjivanje posljedica nasilja. Uz to ulogu počinitelja i aktivnog pomoćnika predviđa i prikrivanje i umanjivanje odgovornosti. Na skali koja mjeri uloga branitelja djevojčice imaju viši rezultat u odnosu na dječake, a utvrđena je i negativna povezanost s počiniteljima i pomoćnicima. Rezultati pokazuju da branitelji nisu skloni kognitivnom restrukturiranju i prikrivanju odgovornosti. Nije utvrđena povezanost promatrača s drugim ulogama, ali češće su to učenici boljeg školskog uspjeha, neskloni kognitivnom restrukturiranju.

Zaključak da procesi moralnog odstupanja igraju potencijalno važnu ulogu u nasilju i razumijevanju razlika u angažmanu učenika u njemu, ima važne implikacije za školske preventivne programe.

Ključne riječi: moralno odstupanje, vršnjačko nasilje, nasilnici, žrtve, promatrači nasilja

Uvod

Čini se da je nasilje među učenicima zajedničko obilježje, odnosno sveprisutan problem u školama dvadeset prvog stoljeća koji izaziva zabrinutost zbog rastuće učestalosti i povećane okrutnosti djece te posljedica za žrtve, ali i za počinitelja nasilja kao i one koji mu svjedoče.

Potaknuti empirijskim i teorijskim spoznajama brojni su znanstvenici nastojali ovu više-dimenzionalnu, složenu i dinamičnu pojavu (Knežić, 2004) precizno odrediti i operacionalizirati. Sintezom različitih definicija (Olweus, 1998; Gini i sur., 2008; Wang i sur., 2009; Bilić, 2012; 2013) vršnjačko nasilje može se odrediti kao skup izravnih i neizravnih agresivnih ponašanja koje karakterizira nemoralno, namjerno, neprijateljsko i ponavljano djelovanje usmjereno na izazivanje tjelesne i/ili emocionalne štete, od strane jednog ili više učenika koji su realno ili percipirano fizički snažniji, odnosno psihološki ili socijalno moćniji, a žrtva je nemoćna da se odupre i sama obrani. Nasilje među vršnjacima najčešće se široko kategorizira kao klasično (engl. *bullying*) i elektroničko (engl. *cyberbullying*).

Osnovni su pojavni oblici klasičnog nasilja fizičko (udaranje, guranje, povlačenje za kosu i sl.), verbalno (nazivanje pogrđnim imenima, vrijeđanje i sl.) i relacijsko (ogovaranje, širenje

glasina, uništavanje prijateljstava i veza i sl.), što postoji otkako postoje i škole, a može varirati po intenzitetu i trajanju. Ekspanzivni rast digitalne tehnologije uz brojne prednosti, donio je i mnoge novine u težini i dinamici iskazivanja neprijateljstva prema vršnjacima. Zlonamjerna i opetovana upotreba komunikacijske tehnologije od strane pojedinaca ili skupina s ciljem da se naštetiti žrtvi koja ne može izbjeći nasilje, niti se samostalno zaštititi, naziva se elektroničkim ili *online nasiljem* (Smith i sur., 2008; Tokunaga, 2010; Jones, 2014). Potrebno je napomenuti da se oblici klasičnog i elektroničkog *nasilja* međusobno isprepleću i nadopunjavaju (Livingstone i Smith, 2014). Tako se nasilje započeto u učionici nerijetko nastavlja u virtualnom svijetu i obrnuto (Raskauskas i Stoltz, 2007), a veliki broj učenika može istovremeno biti i počinitelj i žrtva ili očevidac, te doživjeti višestruko nasilje. Najčešći je motiv za nasilničko ponašanje osveta (Mason, 2008; Smith i sur., 2008).

Smatra se da je nasilje najizraženije u razdoblju adolescencije, a svoj vrhunac dostiže u završnim razredima osnovne škole, odnosno u dobi između 14 i 15 godina (Sušac i sur., 2012), a nakon toga postupno opada. Dječaci su češće počinitelji nasilja te uključeni u nasilje u znatno većem stupnju nego djevojčice (Smith i sur., 2008), a djevojčice su češće žrtve (Rubin i sur., 2009).

Prvi je razlog zbog kojeg nasilje među vršnjacima izaziva zabrinutost što u njemu sudjeluje veliki broj djece. Frisén i Holmqvist (2010) navode da gotovo svaki učenik tijekom svojega školovanja doživi neki oblik nasilja. A Due i sur. (2009) pozivaju se na rezultate međunarodnih studija i ističu da je 50-70% djece izloženo nasilju vršnjaka. Na zabrinjavajući trend porasta ove vrste nasilja upozoravaju također i Tsang i sur. (2011). Oni su usporedbom rezultata različitih istraživanja utvrdili da je 2004. u nasilje u školama bilo uključeno 50%, a 2008. godine 87% učenika. Iako podaci o prevalenciji vršnjačkog nasilja nisu konzistentni, ponajprije zbog korištenja različitim instrumentima i različitog određenja varijabli i intervala u kojem se nasilje događalo, oni dosljedno upozoravaju da je veliki broj djece uključen u nasilje i viktimizaciju. Na razmjere problema ukazuju i rezultati istraživanja Craig i sur. (2009) u kojem je sudjelovalo 202.056 djece u dobi od 11 do 15 godina iz 40 zemalja Europe, Sjeverne Amerike i Izraela, a utvrđeno je da je 8,6% do 45,2% dječaka i 4,8% do 35,8% djevojčica bilo žrtvama klasičnih oblika nasilja. Uz to se procjenjuje da jedno od troje adolescenta doživi neki oblik elektroničkog nasilja, odnosno da je 10-40% učenika izloženo ovoj vrsti nasilja (Tokunaga, 2010; Kowalski i sur., 2014).

Slični su rezultati dobiveni u istraživanjima koja su provedena u Hrvatskoj, a pokazuju da ukupno 37,8% učenika doživi neki oblik nasilja u školi (Ajduković i Rajhvajn Bulat, 2012), a velik ih broj (29%) doživi i elektroničko nasilje (Pregrad i sur., 2011). Navedeni podaci odnose se na povremeno nasilje, a potrebno je napomenuti da nasilje koje se ponavlja više puta tjedno i dnevno klasificira kao zlostavljanje (Olweus, 1998; Pregrad i sur., 2011). Kad se govori o nasilju među učenicima obično se ističu žrtve i počinitelji nasilja, a zanemaruje se da je nasilje skupni fenomen te da dio djece sudjeluje tako da aktivno ili pasivno podržava počinitelje, odnosno žrtve, dok je najveći dio samo neizravno uključen kao *tih publik* koja sve to samo indiferentno promatra, no svojom šutnjom i nečinjenjem zapravo pruža potporu te podržava nasilno ponašanje svojih vršnjaka.

Drugi razlog zbog kojega nasilje među vršnjacima izaziva zabrinutost izravne su ili neizravne, kratkoročne i dalekosežne posljedice na razvoj i dobrobit sve djece, žrtava i počinitelja kao i onih koji mu svjedoče. U literaturi se ističe da neposredno nakon nasilja djeca mogu osjećati nesigurnost i psihosomatske tegobe, a dugotrajna izloženost povezuje se sa sniženim samopouzdanjem, anksioznošću, depresijom, a kao ekstremni ishod spominje se i suicid (Tokunaga, 2010; Pornari i Wood, 2010; Jones, 2014).

Učestalost nasilja i ozbiljnost posljedica razlog su zabrinutosti roditelja i nastavnika, te velikog interesa znanstvenika za ovaj fenomen. Dok su se starije studije fokusirale na obilježja, klasifikaciju, prevalenciju i korelate, recentne se usmjeravaju prema istraživanju čimbenika koji predviđaju počinjenje nasilja. Intrigantno je pitanje zašto su dobra i pristojna djeca sprem-

na svojim vršnjacima nanositi izravno ili neizravno zlo, bol, štetu, podržavati takvo ponašanje ili tek nezainteresirano promatrati patnje žrtava, a rjeđe pomagati, te kako se suočavaju i nose s takvim svojim postupcima. Ta su pitanja potaknula istraživanja uloge morala u vršnjačkom nasilju i rezultirala konstatacijom da su moralni standardi važni za razumijevanje individualnih razlika u angažmanu učenika u nasilju (Perren i Gutzwiller-Helfenfinger, 2012).

Iako većina djece i adolescenta doživljava nasilje kao nešto krivo ili pogrešno, a svjesna je i posljedica, ipak sudjeluje u njemu na različite načine, a što ukazuje i na varijacije u njihovoj moralnoj osjetljivosti (Thornber i Jungert, 2013). Gini (2006) nasilničko ponašanje definira kao nemoralno djelovanje koje nije u skladu s pravilima kojima se reguliraju socijalne interakcije, pa su djeca koja se tako ponašaju, sklona svoje postupanje opravdavati. A Perren i Gutzwiller-Helfenfinger (2012) smatraju da je upravo opravdavanje ključna točka za razumijevanje nasilničkog ponašanja. Bandurina (1999; 2002) teorija moralnog opravdavanja koristi se kao važan konceptualni okvir za analizu i razumijevanje nasilja među vršnjacima (Hymel i sur., 2005; Perren i Gutzwiller-Helfenfinger, 2012). Budući da u Hrvatskoj nema dovoljno istraživanja o različitim ulogama djece u vršnjačkom nasilju kao ni o tome kako opravdavaju svoje ponašanje, bio je to razlog za analizu ovog problema. Stoga će u nastavku, na osnovu literature biti opisane različite uloge djece u nasilju i obrazložen teorijski koncept moralnog odstupanja.

RAZLIČITE ULOGE DJECE U VRŠNJAČKOM NASILJU

Uz počinitelje i žrtve u situacijama školskog nasilja djeca imaju različite uloge, a Salmivalli (2010) navodi da 17-20% djece ima ulogu branitelja žrtava, 20-29% pomaže počiniteljima nasilja, a gotovo trećina, 26-30% pasivni su promatrači.

Žrtve svih oblika nasilja imaju slične osobine i psihosocijalne probleme (Pornari i Wood, 2010). Najčešće se opisuju kao pasivne, submisivne, zabrinute, mirne, tjeskobne, nesigurne, osjetljivije od svojih vršnjaka, od kojih se po nečem razlikuju (izgledom, načinom govora, pripadnosti, socijalnim statusom i sl.) te se percipiraju kao nepopularne, neprivlačne, bezvrijedne (Olweus, 1998; Bilić, 2013; Jones, 2014). Niskog su samopoštovanja, a imaju poteškoće u socijalnim vještinama (Gini, 2006).

Počinitelje nasilja karakterizira težnja za dominacijom i sklonost da odaberu agresivni odgovor u različitim interakcijama i tako ostvare svoje ciljeve (Gini, 2006). Njihove su namjere slične u stvarnom i virtualnom svijetu pa ih realiziraju kombiniranjem tradicionalnih ideja s mogućnostima tehnologije (Jones, 2014). Ranije su isticani njihovi problemi prisutni u nekim komponentama socijalne kognicije (Gini, 2006), a danas se sve više naglašava da imaju deficite u moralnom razvoju što ih potiče da djeluju iz osobnih interesa (osjećati se važnim, nadmoćnim, imati kontrolu ili istaknutu poziciju u razredu) bez uvažavanja i poštivanja prava i dobrobiti svojih vršnjaka. Stoga se čini da su moralno manje osjetljivi, a njihove moralne spoznaje manjkave (Gini, 2006; Hymel i sur., 2010; Perren i Gutzwiller-Helfenfinger, 2012).

No brojna istraživanja (Kowalski i Limber, 2007; Solberg i sur., 2007) ukazuju na preklapanje uloga žrtve i počinitelja, odnosno da djeca koja dožive nasilje i nisu se u mogućnosti suprotstaviti i obraniti, primjerice jer su fizički slabiji, nastoje se osvetiti počinitelju, vratiti mu istom mjerom. U realnom svijetu to mogu biti različiti oblici neizravnog nasilja (ogovaranje i sl.), a za to su osobito pogodni elektronički mediji. Čini se da žrtve lako prelaze u ulogu nasilnika, a oni se zbog svog agresivnog ponašanja prema drugima, najčešće sami dovedu u poziciju žrtve. Sugerira se budućim istraživačima da prevalenciju i uzroke ovog fenomena ispituju.

Branitelji (engl. *defenders*) se ponašaju prosocijalno, žele pomoći žrtvi i zaustaviti nasilje (Porter i Smith-Adcock, 2011), a što se povezuje s višim razinama empatije (Porter i Smith-Adcock, 2011), antinasilnim stavovima, izraženim osjećajima za socijalnu pravdu i sposobnostima prepoznavanja moralnih problema (Thornber i Jungert, 2013). Sve navedeno uz

naglašenu odgovornost (Gini i sur., 2008) važni su korelati prosocijalnog ponašanja. Branitelji u odnosu na promatrače imaju više povjerenja u svoju samoučinkovitost, odnosno smatraju da su sposobni riješiti probleme (Gini i sur., 2008). Iako oni imaju visok status u razredu, doživljavaju manju neposrednu potporu od svojih vršnjaka nego nasilnici od svojih pomoćnika (Salmivalli i sur., 1996) pa je to možda jedan od razloga zašto je mali broj učenika u ulozi branitelja. I u virtualnom svijetu dio djece se aktivno zauzima za žrtvu tako da upozorava na nekorektne aktivnosti i potrebu njihove prijave, pa ih možemo nazvati *online braniteljima* (Bilić, 2013). Dio djece koji se naziva *mogući branitelji* ne voli nasilništvo i misli da bi žrtvi trebali pomoći, ali je samo tiho podržava i ništa ne poduzima, najčešće stoga što misli da u tome ne bili učinkoviti (Bilić, 2013).

Aktivni pomoćnici (*engl. assistants*) ne iniciraju nasilje i po tome se razlikuju od počinitelja, ali ga mogu pojačati. Oni slijede nasilnika, pomažu mu ili ga otvoreno podržavaju, tuku, udaraju, vrijeđaju žrtvu i sl. Za razliku od njih **pasivni pomoćnici**, iako fizički ne pomažu, primjerice, udarati žrtvu, odobravaju i verbalno podržavaju ono što počinitelji rade i u tome uživaju, smiju se, navijaju i na taj način potiču počinitelje nasilja i daju mu pozitivne povratne informacije o uspjehu njegovih aktivnosti (Salmivalli i sur., 2011). Takvi su učenici nesigurni i plašljivi (Olweus, 1998) i zato aktivno ne sudjeluju u nasilju. Njihovo ponašanje djelomično je motivirano potrebom za prihvaćanjem i visokim statusom ili snažnim položajem u popularnoj ili dominantnoj vršnjačkoj skupini (Salmivalli, 2010). U virtualnom svijetu, za razliku od inicijatora nasilja, njihovi sljedbenici ili *online pomoćnici* ne sudjeluju u izravnom vrijeđanju žrtve, ali sudjeluju u prosljeđivanju nepoželjnih poruka, fotografija ili snimki, dopisivanju komentara (primjerice to je točno napisano), dakle u poticanju još okrutnijeg ponašanja (Bilić, 2013). Svakako treba reći da je tanka linija koja razdvaja teorijski dva tipa ponašanja, ali u praksi i počinitelji i njihovi sljedbenici nanose bol žrtvi.

Neangažirani promatrači (*engl. bystanders*) čine najbrojniju skupinu djece koja sa sigurne fizičke ili digitalne udaljenosti indiferentno promatra nasilje (Bilić, 2013). Kao mogući razlozi njihovog pasivnog ponašanja i neinterveniranja navode se: trivijalizacije situacije, egoistični motivi, pluralističko neznanje, strah od socijalnog vrednovanja, difuzije odgovornosti, pomicanja odgovornosti na višu razinu i moralno odstupanje (Bilić, 2013). Čini se da je i u virtualnom svijetu najveći broj onih koji samo promatraju nasilje i ne smatraju da je to njihov problem, iako bi im anonimnost mogla pomoći da to čine bez straha i mogućnosti odmazde (Jones, 2014). Djela nečinjenja i šutnja zapravo su tiha podrška nasilju i oblik nemoralnog postupanja (Jones, 2014), a njihova prisutnost razlog povećanih patnji žrtava (Bilić, 2013).

Iako se o osobinama žrtava i počinitelja, osobito u klasičnom nasilju dovoljno zna, druge uloge djece prilično su zanemarene. Premda su za razumijevanje nasilničkog ponašanja, a pretpostavljamo i za druge vrste angažmana u njemu, važne moralne vrijednosti, moralne emocije, osjetljivost i spoznaje (Perren i Gutzwiller-Helfenfinger, 2012), u ovom radu analizirat ćemo moralno odstupanje.

MORALNO ODSUPANJE

Uz pitanje zašto se neka djeca odlučuju biti nasilna prema drugoj, zašto neki brane žrtvu, dok drugi mirno promatraju i ne poduzimaju ništa ili otvoreno ili potihom daju podršku počiniteljima nasilja, nameće se potreba za obrazloženjem kako se suočavaju i nose s takvim svojim odabirima uloga i postupcima.

Bandura (1999; 2002) je objasnio kako odrasle osobe mogu sudjelovati u nehumanom ponašanju prema drugima bez samooptuživanja, a drugi znanstvenici (Hyimel i sur., 2005; Gini, 2006; Gini i sur., 2011; Pornari i Wood, 2011; De Caroli i Sagone, 2013; 2014) potvrdili su da se i djeca koriste sličnim mehanizmima kojima nastoje racionalizirati ili opravdati svoje agresivno ponašanje. Naime, djeca tijekom svog odrastanja usvajaju standarde što je dobro ili

loše, odnosno što je pravo ili krivo, a to postaju smjerokazi za njihovo postupanje, odnosno prema tim moralnim standardima reguliraju svoje ponašanje (Bandura, 2002; Gini, 2006). Pridržavanje i poštivanje usvojenih standarda rezultira osjećajem osobne vrijednosti i zadovoljstva. Suprotno tome, kad djeca djeluju protiv svojih uvjerenja ili ih ne poštuju, to rezultira samoosudom pa se osjećaju loše i o sebi misle loše (Hyde i sur., 2010), a kako bi sačuvala samopoštovanje, nastoje opravdavati svoje ponašanje koristeći strategije moralnog odstupanja. Dakle, moralno odstupanje ili distanciranje opisuje se kao skup socijalno-kognitivnih mehanizama koji omogućuju pojedincima da opravdaju radnje koje su za osudu, odnosno svoje štetno, nasilno postupanje kako bi smanjili nemir, osjećaj krivnje i srama, odnosno zaštitili se od negativnih osjećaja, samoosude i samokažnjavanja te sačuvali pozitivnu sliku o sebi (Bandura, 2002; Pornari i Wood, 2010; De Caroli i Sagone, 2014). Bandura (1999; 2002) opisuje četiri glavna procesa tijekom kojih se koriste psihološki mehanizmi ili strategije kojima "dobri ljudi rade loše stvari". Prvo je **kognitivno restrukturiranje**, odnosno uvjeravanje i argumentiranje, kako bi se neprimjereno (štetno) ponašanje prikazalo u pozitivnom svjetlu, a pritom se služe: *moralnim opravdavanjem* (pokušavaju navesti koristan razlog, dobru namjeru za ovakvo ponašanje); *eufemističkim označavanjem* (koriste se verbalnom manipulacijom ili blažim izrazima koji minimiziraju okrutnost kako bi negativna djela zvučala manje negativno); *povoljnom usporedbom* (negativan čin nastoji se prikazati manje negativan komparirajući ga s drugim negativnijim činovima). Drugo je **prikrivanje ili umanjivanje odgovornosti**. Odnosi se na *difuziju i preseljavanje odgovornosti* što zamagljuje ulogu i omogućuje pojedincima da dijele odgovornost ili je prebacuju na druge. Dakle, ako nisu jedini sudionici u nasilju, ne mogu biti jedini odgovorni. Treći set odnosi se na **umanjivanje, iskrivljavanje, ignoriranje posljedica**, a uključuje strategije koje pomažu da se osoba distancira od počinjenog djela, te istaknu pozitivni, a ne negativni ishodi. Četvrta je kategorija **okrivljavanje i dehumanizacija žrtve**, a podrazumijeva da je žrtva djelomično odgovorna te da je zaslužila da se prema njoj loše odnose. Navedeni mehanizmi pružaju koristan okvir za razumijevanje nasilničkog ponašanja među vršnjacima.

ULOGA MORALNOG Odstupanja U RAZLIČITOM ANGAŽMANU DJECE U VRŠNJAČKOM NASILJU

Rezultati istraživanja dosljedno pokazuju da je moralno odstupanje ili distanciranje pozitivno povezano s nasilničkim ponašanjem u realnom i virtualnom svijetu (Hymel i sur., 2005; Gini i sur., 2011; Pornari i Wood, 2011; Perren i Gutzwiller-Helfenfinger, 2012). Rezultati recentne metaanalize koju su proveli Gini i sur. (2014), podupiru hipotezu da je moralno opravdavanje značajni korelat, a drugi autori navode da je u regresijskim analizama utvrđeno da je i značajni prediktor (Hymel i sur., 2005; Pornari i Wood, 2010; Bauman i Pero, 2011) agresivnog ponašanja djece i mladih. Istraživanja (Thornberg i Jungert, 2013; De Caroli i Sagone, 2013; 2014) pokazuju da su mlađi učenici muškog spola skloniji korištenju moralnog odstupanja nego djevojke i stariji učenici. Počinitelji nasilja i njihovi pomoćnici (Pozzoli i sur., 2012) i pasivni promatrači (Obermann, 2011) pokazuju više razine moralnog distanciranja nego branitelji. U istraživanju Thornberga i Jungerta (2013) u kojem je sudjelovalo 347 adolescenata utvrđeno je da je moralno odstupanje pozitivno povezano s ulogom počinitelja nasilja, a negativno s ulogom branitelja i promatrača, te da žrtve u situacijama nasilja pokazuju manje moralnog distanciranja.

EMPIRIJSKO ISTRAŽIVANJE

Cilj rada bio je ispitati povezanost moralnog odstupanja s različitim ulogama djece (žrtve, počinitelji, branitelji, pasivni i aktivni pomoćnici počinitelja i promatrači) u vršnjačkom nasilju.

ZADATCI ISTRAŽIVANJA

U skladu s ciljem, a na temelju prethodno navedenih spoznaja iz literature, postavljeni su sljedeći zadatci istraživanja:

1. utvrditi interkorelaciju (izraženosti) različitih uloga djeteta u vršnjačkom nasilju
2. utvrditi povezanost moralnog odstupanja i (izraženosti) uloga djece u vršnjačkom nasilju
3. utvrditi doprinose mehanizama moralnog odstupanja (kognitivnog restrukturiranja, prikrivanja ili umanjivanja odgovornosti, umanjivanje posljedica, okrivljavanja i dehumanizacije žrtve) te spola, dobi, školskog uspjeha, stupnja obrazovanja roditelja i socioekonomskog statusa izraženosti različitim ulogama djece u vršnjačkom nasilju.

HIPOTEZE

H 1: Postoji pozitivna povezanost između branitelja i žrtve, počinitelja nasilja te aktivnih i pasivnih pomoćnika, ali ne i promatrača s ostalim ulogama.

H 2: Pretpostavljamo da postoji pozitivna povezanost moralnog odstupanja s ulogama počinitelja nasilja i aktivnih i pasivnih pomoćnika, a negativna s ulogom branitelja, ali da moralno odstupanja nije povezano s ulogom promatrača.

H 3: Očekuje se da je moralno odstupanje statistički značajan prediktor uloga djece u vršnjačkom klasičnom i elektroničkom nasilju i kada se u obzir uzmu ostale varijable (spol, dob, školski uspjeh, stupanj obrazovanja roditelja, socioekonomski status).

METODOLOGIJA

SUDIONICI

U istraživanju su ukupno sudjelovala 422 učenika osnovnih škola u Splitu. Spolna struktura bila je uravnotežena (48,8% dječaka i 51,2% djevojčica). 42,2% sudionika bili su učenici sedmog, a 57,8% osmog razreda. Prosječna dob sudionika bila je 13,43 (SD = 0,612). Njihov samoiskazani prosječni školski uspjeh je visok 4,39 (SD = 0,700). Najveći je broj odličnih (51,2%) i vrlo dobrih učenika (37,2%), a znatno ih manje ima dobar (11,1%) i najmanje dovoljan (0,5%) školski uspjeh. Prema samoiskazu učenika najmanji broj ih dolazi iz obitelji izrazito niskog (0,9%) te ispodprosječnog (7,8%) socioekonomskog statusa, dok ih 29,6% navodi da je socioekonomski status njihove obitelji prosječan. Veći broj učenika misli da je socioekonomski status njihove obitelji iznad prosjeka (37,4%) ili izrazito visok (24,2%). Najveći broj njihovih majki (36,9%) i očeva (35,3%) ima visoku stručnu spremu, a potom srednju (30,3% očeva i 28,8% majki) i nešto manje višu stručnu spremu (24,7% majki i 21,1% očeva).

POSTUPAK

Podatci su prikupljeni tijekom jeseni 2014. godine skupnim ispitivanjem po razredima. Nakon suglasnosti ravnatelja škole zamoljeno je 500 roditelja da potpišu suglasnost za sudje-

lovanje svoje djece u ovom istraživanju, ali njih 422 se odazvalo, odnosno pozitivno je odgovorilo, a 78 ih je uskratilo suglasnost. Ispitanici su dobili opću uputu o ispunjavanju upitnika, sudjelovanje je bilo dobrovoljno i anonimno, uz napomenu da u svakom trenutku mogu odustati, ali takvih učenika nije bilo.

INSTRUMENTI

1. *Upitnik općih podataka* sadržavao je pitanja o: spolu, godinama, razredu i školskom uspjehu, stupnju obrazovanja majke i oca, i socioekonomskom statusu. Podatci su prikupljeni prema samoiskazu ispitanika.
2. *Adaptirana skala moralnog odstupanja* (Moral disengagement regarding school bullying, Hymel, 2005). Izvorno se skala sastoji od 18 čestica i četiri subskale za mjerenje mehanizama moralnog odstupanja. Za potrebe ovog rada skala je adaptirana, te se sastojala od 22 čestice i četiri subskale. Dodane su 4 čestice, na svakoj subskali po jedna čestica, kojima se mjerilo moralno odstupanje djece u elektroničkom nasilju (npr. *Vrijeđanje i širenje neistina o drugima na internetu samo je vrsta zabave ili šale*). Ispitanici su na skali od pet stupnjeva (1 = u potpunosti se ne slažem, 2 = ne slažem se, 3 = neodlučan sam, 4 = slažem se, 5 = u potpunosti se slažem) procjenjivali koliko se slažu s ponuđenim tvrdnjama. Subskala za *kognitivno restrukturiranje* sastojala se od 8 čestica (npr. *U redu je pridružiti se nasilju kada je netko tko vam se ne sviđa žrtva nasilja*); subskala za *prekrivanje ili umanjivanje odgovornosti* od 3 čestice (npr. *Moja je odgovornost intervenirati ili nešto učiniti kada nekoga vrijeđaju ili šire neistine putem interneta*) i subskala za *umanjivanje posljedica* od 5 čestica (npr. *Nasilničko ponašanje može biti dobar način za rješavanje problema*) te subskala za *okrivljavanje i dehumanizaciju žrtve* od 6 čestica (npr. *Neka djeca trpe nasilje jer su povrijedila/ozlijedila drugu djecu*). Rezultati su formirani kao prosjek. Budući da se ovako adaptirana skala po prvi put koristi, provjerena je njezina pouzdanost, a za cijelu skalu Cronbachov alpha je 0,857.
3. *Adaptirana skala uloga djece u vršnjačkom nasilju* (Connections between attitudes, group norms, and behaviors associated with bullying in schools, Salmivalli i Voeten, 2004⁴), izvorno se sastoji od 15 čestica kojima se ispituju uloge djece u klasičnom nasilju. Za potrebe ovog rada skala je proširena tako da je dodano 7 čestica kojima se mjere uloge djece u elektroničkom nasilju (npr. *Koristim se internetom, društvenim mrežama, blogovima, forumima i sl., za vrijeđanje drugih osoba i iznošenje neistinitih podataka o njima*). Tako se skala sastoji od 22 čestice i šest subskala: žrtva (1 čestica), počinitelj nasilja (6 čestica), aktivni pomoćnik (4 čestice), pasivni pomoćnik (3 čestice) branitelj (4 čestice) i promatrač (4 čestice). Za subskalu žrtva koristile smo jednu česticu, jer smo željele dobiti podatak koliko je djece povremeno ili često bilo žrtvom nasilja u zadnjih mjesec dana. Ispitanici su na skali od tri stupnja procjenjivali koliko se slažu s navedenim tvrdnjama (1= nikada, 2= povremeno i 3= često). Rezultati na svim subskalama formirani su kao prosjek. Provjerena je i pouzdanost skale, a Cronbachov alpha za skalu branitelj je 0,718, za skalu počinitelj nasilja 0,727, za skalu aktivni pomoćnik je 0,660 i za skalu pasivni pomoćnik je 0,562 i za skalu promatrač 0,613.

⁴ Instrumenti je objavljeni u: Dahlberg, L.L., Toal, S.B., Swahn, M. H., Behrens, C.B. (2005). Measuring Violence-Related Attitudes, Behaviors, and Influences Among Youths: A Compendium of Assessment Tools, (Second Edition)

REZULTATI I RASPRAVA

ULOGE DJECE U VRŠNJAČKOM NASILJU

Rezultati pokazuju da najveći broj ispitanih učenika (64,2%) nikad nije doživjelo nasilje u zadnjih mjesec dana, dok je njih 35,7% bilo viktimizirano i to 29,1% povremeno, a 6,6% učestalo. Slične rezultate o povremenoj izloženosti djece vršnjačkom nasilju navode Ajduković i Rajhvajn Bulat (2012) te Pregrad i sur. (2011), dok su u njihovim istraživanjima stope zlostavljanja, odnosno tjedne izloženosti nasilju nešto niže.

U ovom radu uloge djece u klasičnom i elektroničkom nasilju promatrale su se kao dimenzije, a ne kao kategorije s obzirom da se jedno dijete može naći u više uloga u nasilju, primjerice jedno dijete može biti i u ulozi žrtve i u ulozi počinitelja nasilja. Kao što je prethodno rečeno, rezultati su formirani kao prosjek.

Tablica 1. Deskriptivni pokazatelji različitih uloga djece u nasilju

Uloge djece u vršnjačkom nasilju	M	SD	Min.	Max.
Počinitelji nasilja	0,16	0,31	0	2
Aktivni pomoćnici	0,19	0,33	0	1,5
Pasivni pomoćnici	0,59	0,42	0	2
Branitelji žrtve	1,12	0,51	0	2
Promatrači	0,88	0,34	0	1,75

Rezultat smo formirali kao prosjek svih odgovora. Navele smo, minimum i maksimum na svim subskalama uloga djece. Teorijski minimum je 0, a maksimum 2. Adaptirana skala uloga djece je prema izvornoj Skali rekodirana na način da se mogući odgovori kreću od 0 (nikada) do 2 (često), radi točnosti interpretacije rezultata.

Deskriptivnom analizom je utvrđeno da je najveći broj djece sebe percipira u ulozi branitelja (M = 1,12; SD = 0,52), zatim promatrača (M = 0,88; SD = 0,34), pasivnog pomoćnika (M = 0,59; SD = 0,42), aktivnog pomoćnika (M = 0,20; SD = 0,33) i najmanje u ulozi počinitelja nasilja (M = 0,17; SD = 0,32). Budući da se ovo istraživanje temelji na samoiskazu, rezultat se može obrazložiti tendencijom djece da umanjuju svoja neprihvatljiva ponašanja i daju socijalno poželjne odgovore bez obzira što im je anonimnost zagarantirana. I drugi autori (Salmivalli, 1996; Zerillo, 2012) također ističu da djeca svoja nasilna ponašanja prikrivaju, a prosocijalna ističu, a što navodi na to da su svjesna negativnih konotacija vezanih uz nasilje.

MEHANIZMI MORALNOG OdstUPANJA

S obzirom da postoje četiri mehanizma moralnog odstupanja, mjerilo se u kojem od njih djeca najviše moralno odstupaju u obje vrste nasilja, klasičnom i elektroničkom. Rezultati pokazuju da u kategorijama moralnog odstupanja ispitanici najčešće prakticiraju okrivljavanje i dehumanizaciju žrtve (M=2,57; SD= 0,62), zatim prikrivanje ili umanjivanje odgovornosti (M=2,02; SD=0,80) te umanjivanje posljedica (M=1,99; SD=0,11) i na kraju kognitivno restrukturiranje (M=1,89; SD=0,67), što je sukladno dosadašnjim istraživanjima (Hymel i sur., 2005; Robson i Witenberg, 2013).

MEĐUSOBNE KORELACIJE RAZLIČITIH ULOGA DJECE U VRŠNJAČKOM NASILJU

S obzirom da se jedno dijete može naći u više različitih uloga, provjeravana je njihova međusobna povezanost.

Tablica 2: Povezanost izraženosti uloga djece u nasilju

Uloge djece u klasičnom i elektroničkom nasilju	Žrtva	Promatrač	Aktivni pomoćnik	Branitelj	Pasivni pomoćnik	Počinitelj
Žrtva	1,000	-0,007	0,244**	0,087	0,175**	0,340**
Promatrač		1,000	0,035	-0,056	0,086	0,010
Aktivni pomoćnik			1,000	-0,256**	0,579**	0,741**
Branitelj				1,000	-0,232**	-0,297**
Pasivni pomoćnik					1,000	0,553**
Počinitelj						1,000

Napomena: ** $p < 0.01$; * $p < 0.05$.

Dobiveni rezultati pokazuju statistički značajnu pozitivnu, ali nisku korelaciju uloge žrtve s ulogama aktivnog pomoćnika ($r = 0,244$; $p < 0,01$), pasivnog pomoćnika ($r = 0,175$; $p < 0,01$) i počinitelja nasilja ($r = 0,340$; $p < 0,01$). Dakle, ona djeca koja su žrtve, često su aktivni pomoćnici, pasivni pomoćnici i počinitelji nasilja, a ovakva povezanost pokazala se i u istraživanju koje su proveli Kowalski i Limber (2007). Hymel i sur. (2005) također ukazuju na značajne interakcije između nasilničkog ponašanja i iskustava viktimizacije.

Rezultati prikazani u tablici 2., suprotno očekivanju, pokazuju da uloge promatrača i branitelja s ulogom žrtve nisu statistički značajno povezane. Korelacija s ulogama aktivnog i pasivnog pomoćnika te počiniteljem nasilja može se objasniti na način da dijete koje je trpjelo nasilje, vjerojatno se zbog osвете ili potrebe da uzvrati istom mjerom kasnije može naći i u ulozi aktivnog ili pasivnog pomoćnika i počinitelja nasilja. A osвета se ističe kao važan motiv nasilja prema vršnjacima (Mason, 2008; Smith i sur., 2008). To se osobito odnosi na djecu koja su fizički slabija i ne mogu se suprotstaviti snažnijim ili socijalno moćnijim počiniteljima pa im se nastoje približiti na razne načine, čak iskazujući im divljenje ili se nastoje osvetiti preko elektroničkih uređaja dobro zaštićeni zaslonom.

Očekivano, rezultati ukazuju na visoku ili snažnu pozitivnu povezanost počinitelja i aktivnog ($r=0,741$; $p < 0,01$) te pasivnog pomoćnika ($r=0,553$; $p < 0,01$) i, razumljivo, i negativnu povezanost s ulogom branitelja ($r = -0,297$; $p < 0,01$). Očekivan je i rezultat koji pokazuje na međusobnu i bitnu, statistički značajnu pozitivnu povezanost uloga pasivnih i aktivnih pomoćnika ($r=0,579$; $p < 0,01$), a što je u skladu s teorijskim raspravama o snažnijoj povezanosti među djecom koja pružaju podršku počiniteljima (Bilić, 2013). Očekivan je i rezultat o negativnoj, ali niskoj, statistički značajnoj korelaciji uloge branitelja s aktivnim ($r = -0,256$; $p < 0,01$) i pasivnim ($r = -0,232$; $p < 0,01$) pomoćnicima.

Uloga promatrača nije povezana ni s jednom drugom ulogom, što se pokazalo i u ranijim istraživanjima, s obzirom da se toj ulozi nalaze djeca koja su ravnodušna prema činu nasilja (Bilić, 2013) pa se ne opredjeljuju, odnosno ne staju ni na stranu žrtve, ali ni na stranu počinitelja nasilja kao ni onih koji ga podržavaju.

Time je prva hipoteza djelomično potvrđena jer suprotno očekivanjima nije utvrđena statistički značajna povezanost žrtve i branitelja. Moguće da je razlog ovog rezultata operacionalizacija varijable žrtve. S druge strane, iako se pretpostavlja da su branitelji u prijateljskom odnosu sa žrtvom, moguće je da branitelji postupaju moralno, pružaju pomoć drugima neovisno o tome tko su žrtve i u kakvom su odnosu s njima.

S obzirom da se u istraživanju ispitalo i postojanje razlika u ulogama djece u klasičnom i elektroničkom nasilju, utvrđeno je da one nisu statistički značajne. Što znači ako se dijete nalazi, primjerice, u ulozi počinitelja nasilja, moguće da se u toj ulozi nalazi bez obzira radi li se o klasičnom ili elektroničkom nasilju. Isto se odnosi i na ostale uloge djece u međuvršnjačkom nasilju. Moguće da su žrtve klasičnog nasilja često počinitelji elektroničkog te da je mo-

derna tehnologija pomogla da u virtualnom svijetu postanu nasilna, ali i žrtve, ona djeca koja to u realnom svijetu nikad ne bi bila. Usto neki autori (Li, 2008) ističu da između klasičnog i elektroničkog nasilja i nema razlika, već se radi o istim oblicima koji se koriste različitim sredstvima. Uostalom, danas se realni i virtualni svjetovi sve više isprepleću i nadopunjavaju kao i analizirani oblici nasilja pa se ovakav rezultat čini razumljivim.

POVEZANOST MORALNOG ODSUPANJA I ULOGA DJECE U VRŠNJAČKOM NASILJU

Sukladno drugom zadatku ovoga rada, ispitivala se i povezanost moralnog odstupanja s različitim ulogama djece u vršnjačkom nasilju.

Tablica 3: Povezanost moralnog odstupanja s ulogama djece u klasičnom i elektroničkom nasilju

	Kognitivno restrukturiranje	Prekrivanje ili umanjivanje odgovornosti	Umanjivanje posljedica	Okrivljavanje i dehumanizacija žrtve
Žrtva	0,087	0,222**	0,180**	0,232**
Promatrač	-0,097*	-0,101*	-0,010	0,053
Aktivni pomoćnik	0,413**	0,378**	0,491**	0,304**
Branitelj	-0,315**	-0,363**	-0,299**	-0,065
Pasivni pomoćnik	0,384**	0,215**	0,494**	0,365**
Počinitelj nasilja	0,398**	0,359**	0,542**	0,335**

Napomena: ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$.

Kao što je vidljivo iz priložene tablice 3, ispitanici koji su češće žrtve češće koriste okrivljavanje ($r=0,232$; $p < 0,01$) potom prikrivanje odgovornosti ($r=0,222$; $p < 0,01$) i minimiziranje posljedica ($r = 0,180$; $p < 0,01$). Iako su korelacije niske, one su statistički značajne i podržavaju teorijske postavke (Olweus, 1998) o sklonosti žrtava da same sebe okrivljuju, jer smatraju da zaslužuju da se prema njima drugi loše odnose, a nasilje prikazuju kao manje negativno ili umanjuju njegove posljedice, odnosno naglašavaju pozitivne, a ne negativne ishoda nasilja.

Interesantno je da su ispitanici koji imaju veći rezultat na subskali počinitelja češće koriste umanjivanje posljedica ($r=0,542$; $p < 0,01$), kognitivno restrukturiranje ($r = 0,398$; $p < 0,01$), prikrivanje i umanjivanje odgovornosti ($r = 0,359$; $p < 0,01$) te okrivljuju žrtvu ($r = 0,335$; $p < 0,01$). A sličan obrazac slijede aktivni pomoćnici, odnosno utvrđena je pozitivna, statistički značajna, bitna povezanost te uloge s umanjivanjem posljedica ($r= 0,491$; $p < 0,01$), kognitivnim restrukturiranjem ($r=0,413$; $p < 0,01$), te niska s prikrivanjem i umanjivanjem odgovornosti ($r = 0,378$; $p < 0,01$) i dehumanizacijom žrtve ($r = 0,304$; $p < 0,01$). Utvrđene je također i pozitivan, statistički značajna povezanost uloge pasivnog pomoćnika i svih varijabli moralnog odstupanja i to umanjivanja posljedica ($r=0,494$; $p < 0,01$), kognitivnog restrukturiranja ($r=0,384$; $p < 0,01$), okrivljavanja žrtve ($r=0,365$; $p < 0,01$) i umanjivanja odgovornosti ($r=0,215$; $p < 0,01$). Rezultati sugeriraju da su ove tri uloge, počinitelj i njihovi aktivni i pasivni pomoćnici skloni moralnom odstupanju, a na ovakvu povezanost ukazuju i rezultati citiranih istraživanja (Gini, 2006; Pornari i Wood, 2010; Obermann, 2011; Pozzoli i sur., 2012; Gini i sur., 2014).

Sasvim očekivano i sukladno teorijskim raspravama i nalazima drugih istraživanja (Thornberg i Jungert, 2013) braniteljska uloga je negativno, ali statistički značajno povezana s prikrivanjem i umanjivanjem odgovornosti ($r= -0,363$; $p < 0,01$), kognitivnim restrukturiranjem ($r = -0,315$; $p < 0,01$) i umanjivanjem posljedica ($r= -0,299$; $p < 0,01$), a što sugerira da su ispitanici koji imaju veći rezultat na subskali branitelja, moralniji od onih koji su počinitelji nasilja te aktivni ili pasivni pomoćnici, pa čak i od žrtava jer kako smo već prethodno navele, žrtve zbog

osvete mogu sudjelovati u nasilju i kao počinitelji, a počinitelji se lako nađu u ulozi žrtve (Kowalski i Limber, 2007; Solberg i sur., 2007).

Samo je uloga promatrača neznatno, ali statistički značajno, negativno povezana s umanjivanjem odgovornosti ($r = -0,101$; $p < 0,05$) i kognitivnim restrukturiranjem ($r = -0,097$; $p < 0,05$). A upravo je taj rezultat i razlog da je druga hipoteza djelomično potvrđena. Naime, pretpostavili smo da uloga promatrača nije povezana s moralnim odstupanjem. Iako se radi o neznatnim korelacijama one sugeriraju da promatrači nisu sasvim emocionalno i moralno distancirani od nasilja kojem svjedoče.

PREDVIĐANJA ULOGA DJECE NA OSNOVI PREDIKTORSKIH VARIJABLI

Kako bismo bolje razumjeli i objasnili nasilno ponašanje djece, provedene su višestruke regresijske analize. U toj su analizi kriterijske varijable bile uloge djece u međuvršnjačkom nasilju (i klasičnom i elektroničkom), a prediktori su bili mehanizmi moralnog odstupanja i školski uspjeh učenika. Tim varijablama pridodani su spol i dob učenika, stupanj obrazovanja majke i oca te socioekonomski status kao njihove osnovne sociodemografske karakteristike.

Provedeno je ukupno 6 regresijskih analiza.

PREDVIĐANJE ULOGE ŽRTVE

Prvo je provedena logistička regresijska analiza, jer se varijabla uloge žrtve kodirala u binarnu varijablu „1“ - *nije žrtva* (odgovor 1= nikada u instrumentu), i „2“ - *je žrtva* (odgovor 2 = povremeno i 3 = često u instrumentu).

Tablica 4: Rezultati logističke regresijske analize za kriterij uloge žrtve

PREDIKTORI	B	S. E.	OMJER IZGLEDA	INTERVAL POUZDANOSTI	
				gornji	donji
Spol ispitanika	0,654	0,245	1,924**	1,189	3,113
Dob ispitanika	0,401	0,194	1,494*	1,022	2,184
Prosječni školski uspjeh	-0,054	0,166	0,948	0,684	1,312
Stupanj obrazovanja majke	0,154	0,128	1,167	0,908	1,500
Stupanj obrazovanja oca	-0,088	0,124	0,916	0,718	1,168
Socioekonomski status	-0,107	0,127	0,898	0,700	1,153
Kognitivno restrukturiranje	-0,652	0,246	0,521**	0,321	0,844
Prikrivanje ili umanjivanje odgovornosti	0,497	0,156	1,643**	1,211	2,230
Umanjivanje posljedica	0,261	0,218	1,299	0,846	1,993
Okrivljavanje i dehumanizacija žrtve	0,821	0,228	2,272**	1,454	3,551

Napomena: χ^2 za završni model = 48,23, df = 10, $p < 0,001$, Cox-Snell $R^2 = 0,109$, Nagelkerke $R^2 = 0,150$; ** $p < .01$; * $p < .05$

Dobiveni rezultati pokazuju da su djevojčice češće žrtve nasilja nego dječaci. S obzirom na dob starija djeca su češće žrtve nego mlađa djeca (ispitivana su djeca sedmih i osmih razreda).

Rezultati istraživanja pokazuju da su tri mehanizma moralnog odstupanja pozitivni statistički značajni prediktori uloge žrtve, a to su: kognitivno restrukturiranje, prikrivanje ili umanjivanje odgovornosti i okrivljavanje žrtve. Što je veće kognitivno restrukturiranje, to je manje vjerojatno da će osoba biti žrtvom. Što je veće moralno odstupanje u mehanizmima prekrivanje ili umanjivanje odgovornosti i okrivljavanje i dehumanizacija žrtve, to je veća vjerojatnost da će osoba biti žrtvom. Moguće je da rezultati ukazuju na način na koji se žrtve

tješe, npr.: „lonako sam zaslužio/la“ ili „Sve je tako ispalo, nisu tako mislili“ i smatraju da su dijelom same krive za pretrpljeno nasilje, ali samo ne umanjuju posljedice. U obrazloženju sličnih rezultata Pornari i Wood (2010) ističu da žrtve najvjerojatnije opravdavaju viktimizaciju kako bi ublažile svoje negativne emocije izazvane nasiljem. Rezultat da su djevojčice češće žrtve nasilja utvrđen je i u drugim studijama, primjerice, Rubin i sur. (2009).

PREDVIĐANJE ULOGE BRANITELJA

Tablica 5: Rezultati regresijske analize za ulogu branitelja

PREDIKTORI	STANDARDIZIRANI PARCIJALNI REGRESIJSKI KOEFICIJENTI (β)
Spol ispitanika	0,133**
Dob ispitanika	-0,176**
Prosječni školski uspjeh	0,026
Stupanj obrazovanja majke	0,030
Stupanj obrazovanja oca	0,082
Socioekonomski status	-0,101*
Kognitivno restrukturiranje	-0,148*
Prekrivanje ili umanjivanje odgovornosti	-0,305**
Umanjivanje posljedica	-0,126
Okrivljavanje i dehumanizacija žrtve	0,202**
SAŽETAK MODELA	
R	0,519**
Korigirani R ²	0,252**

Napomena: ** $p < .01$; * $p < .05$.

Prediktorima u regresijskoj analizi utvrdili smo da varijable (spol, dob, prosječni školski uspjeh, stupanj obrazovanja roditelja, socioekonomski status i mehanizmi moralnog odstupanja) objašnjavaju 25,2% varijance uloge branitelja.

Iz rezultata prikazanih u tablici 5. vidljivo je da su djeca s većim rezultatom na subskali koja mjeri ulogu branitelja manje sklona kognitivnom restrukturiranju i prikrivanju ili umanjivanju odgovornosti za počinjeno nasilje. Zanimljivo je što se okrivljavanje i dehumanizacija žrtve pokazali kao pozitivni statistički značajni prediktori, pa je kod djece koja imaju veći rezultat na subskali uloge branitelja, očito isti stav kao i kod djece koja imaju veći rezultat na subskali uloga žrtve. Obje uloge sklone su okrivljavanju i dehumanizaciji žrtve, što pokazuje da smatraju da su jednim dijelom žrtve same krive za pretrpljene ozljede i nanesene štete. Pokazalo se da je i dob značajan prediktor, odnosno djeca mlađe dobi više će se zauzimati za žrtvu nego djeca starije dobi. Sljedeći značajni prediktor je kognitivno restrukturiranje, drugim riječima, djeca s većim rezultatom na subskali koja mjeri ulogu branitelja nisu sklona pronalaziti načine kako će drugu djecu okriviti da su odgovorna za počinjeno nasilje, niti će tražiti načine opravdavanja da nasilje nije učinjeno s lošom namjerom. Ujedno se pokazalo i kako djevojčice postižu više rezultate na subskali kojom se mjeri uloga branitelja nego dječaci. Utvrđeno je također da djeca koja imaju bolji socioekonomski status, imaju niže rezultate na subskali kojom se mjeri uloga branitelja.

PREDVIĐANJE ULOGE POČINITELJA NASILJA

Tablica 6: Rezultati regresijske analize za kriterij uloge počinitelja

PREDIKTORI	STANDARDIZIRANI PARCIJALNI REGRESIJSKI KOEFICIJENTI (β)
Spol ispitanika	-0,132**
Dob ispitanika	0,062
Prosječni školski uspjeh	0,034
Stupanj obrazovanja majke	-0,118*
Stupanj obrazovanja oca	0,074
Socioekonomski status	0,073
Kognitivno restrukturiranje	-0,052
Prekrivanje ili umanjivanje odgovornosti	0,203**
Umanjivanje posljedica	0,442**
Okrivljavanje i dehumanizacija žrtve	0,043
SAŽETAK MODELA	
R	0,599**
Korigirani R ²	0,344**

Napomena: ** $p < .01$; * $p < .05$.

U provedenoj regresijskoj analizi utvrdili smo da prediktorske varijable (spol, dob, prosječni školski uspjeh, stupanj obrazovanja roditelja, socioekonomski status i mehanizmi moralnog odstupanja) objašnjavaju 34,4% varijance uloge počinitelja nasilja.

Utvrđeno je da je najznačajniji prediktor uloge nasilnika umanjivanje posljedica, a to znači da se djeca koja imaju viši rezultat na subskali koja mjeri ulogu počinitelja nasilja, najčešće služe strategijom koja će im pomoći da se distanciraju od počinjenog djela, često se opravdavaju da su to učinili zbog zabave ili šale. Zatim se koriste prikrivanjem ili umanjivanjem odgovornosti, a to se odnosi na difuziju odgovornosti, da su i drugi sudionici krivi, a ne samo oni. S obzirom na spol, rezultati su pokazali da dječaci imaju viši rezultat na subskali koja mjeri ulogu počinitelja nasilja nego djevojčice, dok se dob djece nije pokazala statistički značajnom. Zanimljivo je da se stupanj obrazovanja majke pokazao kao značajan prediktor, odnosno što je stupanj obrazovanja majke viši, to dijete ima niži rezultat na subskali uloga počinitelja nasilja.

PREDVIĐANJE ULOGE AKTIVNOG POMOĆNIKA

Tablica 7: Rezultati regresijske analize za kriterij uloge aktivnog pomoćnika

PREDIKTORI	STANDARDIZIRANI PARCIJALNI REGRESIJSKI KOEFICIJENTI (β)
Spol ispitanika	-0,115*
Dob ispitanika	0,073
Prosječni školski uspjeh	0,029
Stupanj obrazovanja majke	-0,031
Stupanj obrazovanja oca	0,091
Socioekonomski status	0,036
Kognitivno restrukturiranje	0,060
Prekrivanje ili umanjivanje odgovornosti	0,234**
Umanjivanje posljedica	0,297**
Okrivljavanje i dehumanizacija žrtve	0,023

	SAŽETAK MODELA
R	0,553 ^{**}
Korigirani R ²	0,289 ^{**}

Napomena: ^{**}p<.01; ^{*}p<.05.

U provedenoj regresijskoj analizi utvrdili smo da su prediktori (spol, dob, prosječni školski uspjeh, stupanj obrazovanja roditelja, socioekonomski status i mehanizmi moralnog odstupanja) objašnjavaju 28,9% varijance uloge aktivnog pomoćnika.

Rezultati pokazuju da su prediktori uloge aktivnog pomoćnika isti kao i za ulogu počinitelja nasilja, osim što je kod uloge počinitelja nasilja uz navedene prediktore još značajan i stupanj obrazovanja majke. Ovakvo podudaranje je razumljivo jer se korelacijskom analizom pokazalo kako je jaka povezanost između uloge nasilnika i aktivnog i pasivnog pomoćnika. Dijete koje je sklonije umanjivanju posljedica, postiglo je više rezultate na skali koja mjeri ulogu aktivnog pomoćnika, znači da se dijete distancira od počinjenog djela, te kao obrambeni mehanizam koristi naglašavanje pozitivnih, a ne negativnih ishoda. Sljedeći je značajni prediktor prikrivanje ili umanjivanje odgovornosti. Dijete koje ima više rezultate na skali koja mjeri ulogu aktivnog pomoćnika, koristi se difuzijom odgovornosti. S obzirom na spol, dječaci imaju više rezultate na skali koja mjeri ulogu aktivnog pomoćnika nego djevojčice.

PREDVIĐANJE ULOGE PASIVNOG POMOĆNIKA

Tablica 8: Rezultati regresijske analize za kriterij uloge pasivnog pomoćnika

PREDIKTORI	STANDARDIZIRANI PARCIJALNI REGRESIJSKI KOEFICIJENTI (β)
Spol ispitanika	-0,197 ^{**}
Dob ispitanika	0,093 [*]
Prosječni školski uspjeh	-0,034
Stupanj obrazovanja majke	0,066
Stupanj obrazovanja oca	0,036
Socioekonomski status	0,025
Kognitivno restrukturiranje	0,031
Prekrivanje ili umanjivanje odgovornosti	0,051
Umanjivanje posljedica	0,309 ^{**}
Okrivljavanje i dehumanizacija žrtve	0,096
	SAŽETAK MODELA
R	0,556 ^{**}
Korigirani R ²	0,292 ^{**}

Napomena: ^{**}p<.01; ^{*}p<.05.

Rezultati regresijske analize pokazuju da prediktorske varijable (spol, dob, prosječni školski uspjeh, stupanj obrazovanja roditelja, socioekonomski status i mehanizmi moralnog odstupanja) objašnjavaju 29,2% varijance uloge pasivnog pomoćnika.

Kod uloge pasivnog pomoćnika najsnažniji prediktor je umanjivanje posljedica. Bitno je naglasiti kako se pokazalo da je umanjivanje posljedica ujedno i najznačajniji prediktor i kod uloge nasilnika i kod uloge aktivnog i pasivnog pomoćnika, kada uzmemo u obzir i ostale varijable. S obzirom da je u prethodnoj analizi utvrđeno da ove tri uloge djece jako koreliraju, zanimljivo je i da se moralno odstupanje, odnosno jedan od njegovih mehanizama, a to je umanjivanje posljedica, pokazao kako statistički najznačajniji prediktor kod navedenih uloge djece u vršnjačkom nasilju.

Spol i dob također su značajni prediktori uloge pasivnog pomoćnika. Utvrđeno je da dječaci imaju više rezultate na skali koja mjeri ulogu pasivnog pomoćnika nego djevojčice i da su starija djeca više sklona ovoj ulozi nego djeca mlađe dobi.

PREDVIĐANJE ULOGE PROMATRAČA

Tablica 9: Rezultati regresijske analize za kriterij uloge promatrača

PREDIKTORI	STANDARDIZIRANI PARCIJALNI REGRESIJSKI KOEFICIJENTI (β)
Spol ispitanika	-0,040
Dob ispitanika	0,068
Prosječni školski uspjeh	0,105*
Stupanj obrazovanja majke	0,084
Stupanj obrazovanja oca	-0,014
Socioekonomski status	-0,014
Kognitivno restrukturiranje	-0,166*
Prekrivanje ili umanjivanje odgovornosti	-0,069
Umanjivanje posljedica	0,078
Okrivljavanje i dehumanizacija žrtve	0,084
SAŽETAK MODELA	
R	0,218*
Korigirani R ²	0,024*

Napomena: **p<.01; *p<.05.

Prediktorima u regresijskoj analizi utvrdili smo da varijable (spol, dob, prosječni školski uspjeh, stupanj obrazovanja roditelja, socioekonomski status i mehanizmi moralnog odstupanja) objašnjavaju 2,4% varijance uloge promatrača. Budućim istraživačima predlaže se da detaljnije ispituju kako, npr. empatija i socijalna isključenost, nepovoljni materijalni uvjeti i sl. u kojima učenici žive, determiniraju ulogu promatrača.

Značajni su prediktori uloge promatrača kognitivno restrukturiranje i prosječan školski uspjeh. Djeca koja imaju više rezultate na skali koja mjeri ulogu promatrača, manje su sklona koristiti se moralnim odstupanje, odnosno kognitivno restrukturiranje. Utvrđeno je također kako ispitanici koji postižu bolji školski uspjeh, imaju veće rezultate na skali koja mjeri ulogu promatrača.

Dakle, moralnim odstupanjem ili distanciranjem kao kognitivnim procesom tijekom kojeg se neprihvatljivo ponašanje pokušava opravdati i prikazati kao prihvatljivo ili manje nemoralno, a istodobno se inhibira moralna kontrola i osobne sankcije, prema rezultatima ovog istraživanja pokazalo se kao značajan prediktor ponajprije uloge počinitelja nasilja i aktivnih, a djelomično i pasivnih pomoćnika te uloge branitelja i žrtve. Naime, kad je riječ o braniteljima i žrtvama umanjivanje posljedica ne predviđa ove uloge dok je to najsnažniji prediktor uloge počinitelja nasilja i njegovih aktivnih i pasivnih pomoćnika. Druge prediktorske varijable (spol, dob, obrazovanje roditelja i socioekonomski status) imaju različitu ulogu u predviđanju angažmana djece u vršnjačkom nasilju. Stoga je i treća hipoteza djelomično potvrđena.

Nakon provedenih analiza može se reći da procesi moralnog odstupanja igraju potencijalno važnu ulogu u nasilju među vršnjacima što je u skladu s podacima koje su dobili Hymel i sur. (2005), te su značajan prediktor izraženosti različitih uloga djece u nasilju. Rezultati provedenog istraživanja pokazuju visoku povezanost uloge počinitelje i njegovih aktivnih i pasivnih pomoćnika u vršnjačkom nasilju, a identična varijabla, odnosno umanjivanje posljedi-

ca nasilja, predviđa sve tri uloge. Usto ulogu počinitelja i aktivnog pomoćnika predviđa i druga varijabla moralnog odstupanja prikrivanje i umanjivanje odgovornosti. Očito pasivni pomoćnici misle da oni ne snose odgovornost pa je nemaju razloga ni prikrivati. Zanimljivo je da starija djeca imaju veći rezultat na subskali koja mjeri ulogu pasivnog pomoćnika, a što se može objasniti učenjem prihvatljivijih oblika ponašanja, te boljom regulacijom emocija (Vasta i sur., 1998; Velki i Kuterovac Jagodić, 2014), ali i spoznajom o mogućim sankcijama za takvo ponašanje pa aktivno ne sudjeluju u nasilju, ali ga podržavaju i uživaju u takvim scenama. Dječaci imaju više rezultate na subskalama počinitelja nasilja, te aktivnih i pasivnih pomoćnika nego djevojčice, što je prilično očekivano i sukladano drugim istraživanjima u kojima je utvrđeno da su dječaci generalno agresivniji (Vasta i sur., 1998), skloniji vršnjačkom nasilju i izražavaju potencijalno nasilničke stavove, a svojim stilom ponašanja tendiraju konfliktima, te pet puta češće nego djevojčice koriste agresivnost kao način rješavanja sukoba (Mirolović Vlah, 2005). Budući da se od dječaka očekuje i potiče tzv. muško ili čak herojsko ponašanje (Raboteg-Šarić, 1995) oni sami sebe počnu percipirati kao snažne i moćne i tome teže, a osobito tijekom adolescencije presnažno preuzmu maskulinu ulogu (Mirolović Vlah, 2005). Dakle, ovaj rezultat donekle se može objasniti i odgojem formiranim rodnim stereotipima koji su karakteristični za našu još uvijek patrijarhalnu sredinu i kulturu. Zanimljiv da je stupanj obrazovanja majke značajan prediktor ovih uloga, odnosno što je stupanj obrazovanja viši, to je manja vjerojatnost da će djeca biti počinitelji ili njegovi aktivni ili pasivni pomoćnici. U obrazloženju ovog rezultata može se navesti više razloga. Ponajprije majke koje imaju više obrazovanje, najvjerojatnije imaju i bolje materijalne resurse, a to znači da imaju više znanja i bolje mogućnosti da za svoju djecu osiguraju pozitivno i stimulativno okruženje za učenje i razvoj, lakše uključivanje u socijalizacijske procese te učinkovitije usmjeravanje i nadzor ponašanja. Usto Mejovšek i sur., (2002, str. 15) upozoravaju da takve majke češće rade na poslovima koji podrazumijevaju samokontrolu i samousmjeravnje, a te vrijednosti iz profesionalnog svijeta kroz sociopsihološke mehanizme generalizacije prenose na situacije roditeljstva. Stoga se one više koriste induktivnim disciplinskim strategijama i moralnim prosuđivanjem što autori dovode u vezu s pozitivnim ishodima odgoja. Suprotno tome neki autori (Mejovšek i sur., 2002; Vrselja i Glavak, 2011, Velki i Kuterovac Jagodić, 2014) ukazuju na povezanost slabijeg obrazovanja majke s lošijim socijalnim statusom koji izaziva frustraciju i financijski stres, a sve to umanjuje kapacitete za kvalitetno roditeljstvo i povećava nasilnost djece. I drugim je istraživanjima potvrđeno da obrazovni status roditelja izravno pridonosi rizičnom ponašanju djece (Vrselja i Glavak, 2011), te je prediktor nasilništva (Ajduković i Rajhvajn Bulat, 2012).

Na prvi pogled činilo se iznenađujućim da slični mehanizmi moralnog odstupanja koji predviđaju ulogu počinitelja i aktivnog pomoćnika, predviđaju i ulogu žrtve. U obrazloženju takvog rezultata potrebno je navesti da je korelacijskom analizom utvrđeno da ta povezanost postoji, ali je niska, a sugerira da se djeca mogu nalaziti u različitim ulogama, najčešće i žrtve i počinitelja. Usto drugi autori upozoravaju (Sesar, 2011) da se karakteristike djece koja trpe nasilje, ali se i nasilno ponašaju, djelomično podudaraju s karakteristikama počinitelja. U uvodnom smo dijelu istaknuli i sklonost žrtava da sebe okrivljuju i umanjuju odgovornost počinitelja (Olweus, 1998). Rezultat da su djevojčice češće žrtve nasilja, nije suprotan očekivanjima, a u skladu je i s drugim istraživanjima (Rubin i sur., 2009). Kao što smo napomenuli u uvodu, žrtve se opisuje kao plašljivije, nesigurnije osjetljivije (Olweus, 1998, str., 39), a upravo to češće karakterizira djevojčice. No suprotno je očekivanjima da su starija djeca češće žrtve nego mlađa, a može se objasniti periodom adolescencije u kojem je nasilje najizraženije, ali i karakteristikama ispitanika koji su učenici sedmih i osmih razreda pa su dobne razlike među njima male.

Očekivano, rezultati korelacijske analize potvrdili su negativnu povezanost uloge branitelja s počiniteljima i pomoćnicima u nasilju te negativnu povezanost s kognitivnim restrukturiranjem, umanjivanjem odgovornosti i posljedica nasilja. Utvrđeno je da branitelji nisu skloni kognitivnom restrukturiranju ni prikrivanju ili umanjivanju odgovornosti za počinjeno nasilje, ali smatraju da su same žrtve dijelom krive za nanesenu štetu. Rezultat da

djevojčice imaju više rezultate na subskali uloge branitelja nego dječaci posve je očekivan jer je i drugim istraživanjima utvrđeno da imaju veće rezultate na skali spremnosti za pomaganje (Raboteg-Šarić, 1995) i općenito su sklonije suradnji i davanju podrške, bolje mogu razumjeti želje i potrebe drugih (Mirolović Vlah, 2005). Thornberg i Jungert (2013) također navode da su djevojčice moralno osjetljivije i manje sklone moralnom distanciranju u situacijama nasilja. Djevojčice se odmalena usmjerava da budu brižne, obzirne i pomažu drugima, pokazuju empatiju, odnosno one su sklonije pomažućim ponašanjima, a kasnije i profesijama. Kad je riječ o dobnim razlikama u pružanju pomoći vršnjacima rezultati različitih studija nisu dali jednoznačne rezultate (Vasta i sur.,1998) Dok jedni ističu da takva ponašanja češće prakticiraju starija djeca, drugi navode da među njima nema razlika. Potrebno je ponoviti da su u ovom istraživanju sudjelovali učenici sedmog i osmog razreda, a što znači da su dobne razlike vrlo male pa je ove rezultate potrebno s oprezom interpretirati.

Dobiveni rezultati da promatrači nisu povezani s drugim ulogama samo potvrđuju navode iz teorijske rasprave da su oni indiferentni za bol koju trpe žrtve pa se i ne moraju opravdavati. Ne iznenađuje rezultat da učenici boljeg školskog uspjeha imaju više rezultate na subsakli koja mjeri ulogu promatrača zato što su oni usmjereni na postizanje boljih rezultata, stjecanje socijalne pozicije i ugleda u školi. Neprimjereno ponašanje, primjerice podrška počiniteljima, ali i zauzimanje za žrtvu moglo bi ih dovesti u situaciju da budu uključeni na neki način u ponašanja koja tom ugledu mogu naštetiti pa je upravo to i mogući razlog odabira pasivne uloge. Čini se da ih na odabir ove uloge potiču egoistični motivi ili strah za svoju poziciju.

Iako ovo istraživanje može pridonijeti boljem razumijevanju razlika u sudjelovanju učenika u nasilju, ono ima i svoja ograničenja zato što se zasniva na samiskazu i što neke subskale za procjenu uloga, (skala promatrača, aktivni i pasivni pomoćnik) nisu pokazale odgovarajuće metrijske karakteristike. Svakako bi u budućim istraživanjima bilo poželjno uz moralno odstupanje ispitati uloge i nekih druge čimbenika, primjerice empatije i emocija krivnje i srama, za koje pretpostavljamo da mogu imati važnu ulogu u uključivanju djece u nasilje.

ZAKLJUČAK

Rezultati ovoga istraživanja pokazuju da u klasičnom i elektroničkom međuvršnjačkom nasilju djeca mogu biti u različitim ulogama, odnosno skreće se pozornost da se nasilje ne promatra samo preko odnosa nasilnik – žrtva, već je nasilje skupni fenomen u kojem se djeca angažiraju u različitim ulogama. Tako uz počinitelja i žrtvu postoje još uloge aktivnog i pasivnog pomoćnika počinitelja, branitelja žrtve i promatrača.

U ovom radu utvrđena je najsnažnija povezanost između počinitelja, aktivnog pomoćnika i pasivnog pomoćnika. Interesantno je da je utvrđena i korelacija tih uloga s ulogom žrtve, iako se očekivala veća povezanost uloge branitelja i uloge žrtve, a uloga promatrača ne korelira ni s jednom ni s drugom ulogom.

Moralno odstupanje kao kognitivni proces tijekom kojega se neprihvatljivo ponašanje pokušava opravdati i prikazati kao prihvatljivo ili manje nemoralno, a istodobno se inhibira moralna kontrola i osobne sankcije, prema rezultatima ovog istraživanja pokazalo se kao značajan prediktor ponajprije uloge počinitelja nasilja i aktivnih, a djelomično i pasivnih pomoćnika te uloge branitelja i žrtve. Osim moralnog odstupanja pokazalo se da je i spol značajan prediktor, odnosno da dječaci imaju više rezultate na subskali koja mjeri ulogu počinitelja nasilja nego djevojčice, dok je kod uloge branitelja i žrtava obratno.

Nalazi ovog istraživanja mogu imati važne implikacije za školsku praksu zato što uz poticanje svijesti da se može smanjiti nasilje i ublažiti posljedice viktimizacije, skreću pozornost i na različite uloge djece u nasilju i važnost da adekvatno i odgovorno reagiraju na takva postupanja u svom okruženju. Osobitu važnost u školskom radu i u preventivnim programima

treba posvetiti pitanjima moralnog odstupanja i postupanja, osobito njegovanju međusobnog razumijevanja i pomaganja. Iako u našim školama postoje preventivni programi, oni su uglavnom orijentirani na nasilnike i žrtve, što je sigurno važno, ali bi bilo također potrebno osvijestiti ulogu onih koji samo promatraju nasilje i ništa u vezi s tim ne čine. Dakle, u raspravama i radionicama potrebno je utjecati na djecu da promišljaju o doprinosu pomoćnika i promatrača u nasilju te poticati empatiju i razumijevanje patnji žrtava. Čini nam se kako bi bilo važno razviti strategije za podršku braniteljima i pomoći u podizanju kompetencija svih učenika za pružanje pomoći vršnjacima koji su u nevolji. Te ključne točke, usmjerene prema većini učenika mogle bi pridonijeti smanjivanju nasilja među vršnjacima.

LITERATURA

- Ajduković, M. & Rajhvan Bulat, L. (2012). Doživljaj financijskog statusa obitelji i psihosocijalno funkcioniranje srednjoškolaca. *Revija za socijalnu politiku*, 19 (3), 233-253.
- Bandura, A. (1999). Moral disengagement in the perpetration of inhumanities. *Personality and Social Psychology Review* (Special Issue on Evil and Violence), 3, 193-209.
- Bandura, A. (2002). Selective moral disengagement in the exercise of moral agency. *Journal of Moral Education*, 31, 101-119.
- Bauman, S. & Pero, H. (2011). Bullying and cyberbullying among deaf students and their hearing peers: An exploratory study. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 16 (2), 236-253.
- Bilić, V. (2012). Značenje nekih aspekata morala i moralnog opravdavanja u razumijevanju nasilja prema vršnjacima u realnom i virtualnom svijetu. *Nova prisutnost*, 10 (3), 459-477.
- Bilić, V. (2013). Nasilje među vršnjacima: Uloga branitelja žrtava, pomoćnika i pristaša počinitelja nasilja te pasivnih promatrača. *Život i škola*, 30 (2), 193-209.
- Carpenter, M. L. & Hubbard G. B. (2014). Cyberbullying: Implications for the Psychiatric Nurse Practitioner. *Journal of Child and Adolescent Psychiatric Nursing*, 27 (3), 142-148.
- Cook, C. R., William, K. R., Guerra, Kim, T. E. & Sadek, S. (2010). Predictors of Bullying and Victimization in Childhood and Adolescence: A Meta-analytic Investigation, *School Psychology Quarterly*, 25(2), 65 – 83.
- Craig, W., Harel-Fisch, Y., Fogel-Grinvald, H., Dostaler, S., Hetland, J., Simons-Morton, B., Molcho, M., de Mato, M.G., Overpeck, M., Due, P. & Pickett, W.; HBSC Violence & Injuries Prevention Focus Group; HBSC Bullying Writing Group. (2009). A cross-national profile of bullying and victimization among adolescent in 40 countries. *Int. J Public Health*, 54 (2), 216-24.
- Dahlberg, L. L., Toal, S. B., Swahn, M. H. & Behrens, C. B. (2005). Measuring Violence-Related Attitudes, Behaviors, and Influences Among Youths: *A Compendium of Assessment Tools*, (Second Edition)
- De Caroli, M. E. & Sagone, E. (2013). Belief in a just world, prosocial behavior, and moral disengagement in adolescence. *Social and Behavioral Sciences*, 116, 596- 600.
- De Caroli, M. E. & Sagone, E. (2014). Mechanisms of Moral Disengagement: An Analysis from Early Adolescence to Youth. *Social and Behavioral Sciences*, 140, 312-317.
- Due, P., Merlo, J., Harel-Fisch, Y., Damsgaard, M. T., Holstein, B.E., Hetland, J., Currie, C., Gabhainn, S.N., Matos, G.M. & Lynch, J. (2009). Socioeconomic Inequality in Exposure to Bullying During Adolescence: A Comparative, Cross-Sectional, Multilevel Study in 35 Countries. *American Journal of Public Health*, 99 (5), 907-914.
- Frisén, A. & Holmqvist, K. (2010). Adolescents' own suggestions for bullying interventions at age 13 and 16. *Scandinavian Journal of Psychology*, 51, 123–131.
- Gini, G. (2006). Social Cognition and Moral Cognition in Bullying: What's Wrong?. *Aggressive Behavior*, 32 (6), 528-539.
- Gini, G., Pozzoli, T. & Hauser, M. (2011). Bullies have enhanced moral competence to judge relative to victims, but lack moral compassion. *Personality Education*, 24 (4), 473-483.
- Gini, G., Pozzoli, T. & Hymel, S. (2014). Moral disengagement among children and youth: A meta-analytic review of links to aggressive behavior. *Aggressive Behavior* 40 (1), 56–68.
- Gini, G., Pozzoli, T., Vienio, A. & Michela Lenzi, M. (2014). Bullying Victimization at School and Headache: A Meta-Analysis of Observational Studies. *The Journal of Head and Face Pain*, 54, 976-986.

- Gini, G., Albiero, P., Benelli, B. & Altoè, G. (2008). Determinants of adolescents' active defending and passive bystanding behavior in bullying. *Journal of Adolescence*, 31 (1), 93-105.
- Hyde, L. W., Shaw, D. S. & Moilanen, K. L. (2010). Developmental Precursors of Moral Disengagement and the Role of Moral Disengagement in the Development of Antisocial Behavior. *Journal of Abnormal Children Psychology*, 38 (2), 197-209.
- Hymel, S., Rocke-Henderson, N. & Bonanno, R. A. (2005). Moral Disengagement: A Framework for Understanding Bullying Among Adolescents. *Journal of Social Science*, 8, 1-11.
- Hymel, S., Schonert-Reichel, K. A., Bonanno, R. A., Valancourt, T. & Henderson, N. R. (2010). Bullying and morality: Understanding how good kids can behave badly. V: Jimerson, S. R., Swearer, S.M., Espelage, D. (ur.) *The International Handbook of School Bullying*. NJ: Lawrence Erlbaum Association, Inc.
- Jones, S. (2014). Examining Cyberbullying Bystander Behavior Using a Multiple Goals Perspective. Theses and Dissertations--Communication. Paper 22. Preuzeto u ožujku, 2015 s http://uknowledge.uky.edu/comm_etds/22
- Kowalski, R. M. & Limber, S. P. (2007). Electronic Bullying among Middle School Students. *Journal of Adolescents Health*, 41, 22-30.
- Kowalski, R. M., Giumetti, G., Schroeder, A. & Lattanner, M. (2014). Bullying in the digital age: A critical review and meta-analysis of cyberbullying research among youth. *Psychological Bulletin*, 140, 1073-1137.
- Knežić, B. (2004). Od definicije do operacionalizacije, sa osvrtom na istraživanje nasilja. *Temida*, 1, 45-51.
- Li, Q. (2008). A cross-cultural comparison of adolescents' experience related of cyberbullying. *Educational Research*, 50, 223 – 4.
- Livingstone, S. & Smith, P. K. (2014). Annual Research Review: Harms experienced by child users of online and mobile technologies: the nature, prevalence and management of sexual and aggressive risks in the digital age. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 55 (6), 635-654.
- Mason, K. L. (2008). Cyberbullying: A preliminary assessment for school personnel. *Psychol in the Schools*, 45(5), 323 – 48.
- Mejovšek, M., Buđanovac, A. & Šućur, Z. (2002). Povezanost dviju razina čimbenika rizika delinkventnog ponašanja. *Kriminologija i socijalna integracija*, 10 (1), 13-24.
- Mirolović Vlah, N. (2005). Spolne razlike u vrijednostima osobnog identiteta i stavovima o obrascima ponašanja u socijalnim sukobima. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 41 (2), 37-48.
- Obermann, M. (2011). Moral disengagement among bystanders to school bullying. *Journal of School Violence*, 10, 239-257.
- Olweus, D. (1998). *Nasilje među djecom u školi*. Zagreb: Školska knjiga.
- Perren, S. & Gutzwiller-Helfenfinger, E. (2012). Cyberbullying and traditional bullying in adolescence: differential roles of moral disengagement, moral emotions, and moral values. *European Journal of Developmental Psychology*, 9 (2), 195- 209.
- Pornari, C. D. & Wood, J. (2010). Peer and Cyber Aggression in Secondary School Students: The Role of Moral Disengagement, Hostile Attribution Bias, and Outcome Expectancies. *Aggressive Behavior*, 36, 81 – 94.
- Porter, J. R. & Smith-Adcock, S. (2011). Children Who Help Victims of Bullying: Implications for Practice. *International Journal for the Advancement of Counseling*, 33 (3), 196-205.
- Pozzoli, T., Gini, G. & Vieno, A. (2012). The role of individual correlates and class norms in defending and passive bystanding behavior in bullying: A multilevel analysis. *Child Development*, 83, 1917-1931
- Pregrad, J, Tomić Latinac, M, Mikulić, M. & Šeparović, N. (2011). Iskustva i stavovi djece, roditelja i učitelja prema elektroničkim medijima. Zagreb. *UNICEF – Hrvatska*
- Raboteg-Šarić, Z. (1995), *Psihologija Itruizma*. Zagreb: *Alinea*.
- Rajhvajn Bulat, L. & Ajduković, M. (2012). Obiteljske i psihosocijalne odrednice vršnjačkog nasilja među mladima. *Psihologijske teme*, 21 (1), 167-194.
- Raskauskas, J. & Stoltz, A.D. (2007). Involvement in traditional and electronic bullying among adolescents. *Dev Psychol*, 43 (3), 564 – 575.
- Robson, C. & Witenberg, R. T. (2013). The Influence of Moral Disengagement, Morally Based Self-Esteem, Age, and Gender on Traditional Bullying and Cyberbullying. *Journal of School Violence*, 12 (2), 211-231.
- Rubin, K. H., Coplan, R. J. & Bowker, J. C. (2009). Social withdrawal and shyness in childhood. *Annual Review of Psychology*. 60, 141-171.

- Salmivalli, C., Lagerspetz, K., Björkqvist, K., Österman, K. & Kaukiainen, A. (1996). Bullying as a group process: Participant roles and their relations to social status within the group. *Aggressive Behavior*, 22 (1), 1-15.
- Salmivalli, C. & Voeten, M. (2004). Connections between attitudes, group norms, and behaviour in bullying situations. *International Journal of Behavioral Development*, 28, 246–258.
- Salmivalli, C., Voeten, M. & Poskiparta, E. (2011). Bystanders Matter: Associations Between Reinforcing Defending, and the Frequency of Bullying Behavior in Classrooms. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 40 (5), 668-676.
- Salmivalli, C. (2010). Bullying and the Peer Group: A review. *Aggression and Violent Behavior*, 15(2), 112-120.
- Sesar, K. (2011). Obilježja vršnjačkog nasilja. *Ljetopis socijalnog rada*, 18 (3), 497-526.
- Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S. & Tippett, N. (2008). Cyberbullying: its nature and impact in secondary school pupils. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49(4), 376–385.
- Solberg, M. E., Olweus, D. & Endresen, I. M. (2007). Bullies and victims at school: are they the same pupils? *British Journal of Educational Psychology*. 77(2), 441-64.
- Sušac, N., Rimac, I. & Ajduković, M. (2012). Epidemiološko istraživanje nasilja među djecom. Zagreb: *Nacionalna konferencija Raširenost nasilja nad djecom u obitelji i među vršnjacima*.
- Thornberg, R. & Jungert, T. (2013). Bystander behavior in bullying situations: basic moral sensitivity, moral disengagement and defender self-efficacy. *Journal of Adolescence*, 36, 475-483.
- Tokunaga, R. S. (2010). Following you home from school: A critical review and synthesis of research on cyberbullying victimization. *Comput Human Behavior*, 26, 277–287.
- Tsang, S. K. M., Hui, E. K .P. & Law, B. C. M. (2011). Bystander Position Taking in School Bullying: The Role of Positive Identity, Self-Efficacy; and Self-Determination. *The Scientific World Journal*, 11, 2278-2286.
- Vasta, R., Haith, M. M. & Miller, S. A. (1998). Dječja psihologija: moderna znanost. Jastrebarsko: *Naklada Slap*
- Velki, T. & Kuterovac Jagodić, G. (2014). Individualni i kontekstualni činitelji dječjega nasilničkog ponašanja prema vršnjacima. *Ljetopis socijalnog rada*, 21 (1), 22-64.
- Vrselja, I. & Glavak Tkalić, R. (2011). Odnos između rizičnog i delinkventnog ponašanja, nekih obiteljskih kontekstualnih čimbenika i roditeljskih odgojnih metoda. *Kriminologija i socijalna integracija*, 19 (1), 51-63.
- Wang, J., Iannotti, R. J. & Nansel, T. R. (2009). School Bullying Among US Adolescents: Physical, Verbal, Relational and Cyber. *Journal of Adolescent Health*, 45 (4), 368-375.
- Willard, N. (2008). We Hate Ashley: Counteracting cyberbullying inside—and outside—school grounds. Preuzeto u siječnju 2015. s <http://www.districtadministration.com/article/we-hate-ashley>
- Zerillo, L. (2012). The face of character: encouraging morality in children by confronting bullying through character education. *Journal of student scholarship*, 14, 1-15.

Why Good Children Do Bad Things: The Role of Moral Disengagement in Different Ways of Involvement in Peer Violence

Abstract: Violence among peers is a group phenomenon in which children get involved in different ways. They use strategies of moral disengagement to justify their behaviour in order to preserve their self-esteem and reduce self-judgment.

This paper examines the relationship among different roles of children in peer violence and moral disengagement.

The research involved 422 seventh and eighth grade primary school students (13.43 years old on the average). In addition to a sociodemographic data questionnaire, we used adapted scales of moral disengagement and the roles of children in peer violence.

The results show that 35% of surveyed students experienced bullying. The largest number of respondents perceived themselves in the role of defender, then in the role of bystander, passive assistant, active assistant, and the fewest children saw themselves in the role of bully. Girls are more often victims of violence than boys, and the results show a low, but statistically significant correlation with the role of bully and either of the assistant roles, and suggest that the victims tend to conceal or minimize their own negative role and blame themselves. The boys have a higher score on the measure of role of the bullies than girls, as well as active and passive assistants. The results show a high

correlation among these roles and a common predictor – depreciating the negative impact of harmful behaviour. Girls have a higher score on the measure of the role of defender, and there is negative correlation with the roles of bully and assistants. The results show that defenders are disinclined towards cognitive restructuring or towards depreciating the negative impact of harmful behaviour. There is no correlation between the role of bystander and other roles, but bystanders often have better school achievement, and they are disinclined towards cognitive restructuring.

The conclusion that the moral disengagement processes play a potentially important role in the acts of violence and in understanding the differences in the involvement of students in them, can be the backbone of school-based prevention programs.

Keywords: moral disengagement, the roles of children in peer violence, bullying

Warum gute Kinder schlimme Dinge tun: Rolle der moralischen Abweichung bei unterschiedlicher Herangehensweise von Kindern bei Bullying

Zusammenfassung: Bullying ist ein allgemeines Phänomen, das von Kindern auf unterschiedliche Weise herangegangen wird. Um das Selbstwertgefühl zu erhalten und die Selbstverurteilung zu reduzieren, versuchen sie ihr Verhalten mit Hilfe der Strategien der moralischen Abweichungen zu rechtfertigen.

In diesem Beitrag wird das Verhältnis zwischen der unterschiedlichen Rollen von Kindern bei Bullying und der moralischen Abweichung untersucht. An der Untersuchung waren 422 Siebt- und Achtklässler (13,43 Jahre alt) beteiligt. Neben dem Fragebogen zu allgemeinen Angaben wurden auch angepasste Skalen der moralischen Abweichung und der Rollen von Kindern bei Bullying verwendet.

Die Ergebnisse zeigen, dass 35% der befragten Schüler Bullying erlebt haben. Die meisten von ihnen sehen sich in der Rolle des Verteidigers, dann des Beobachters, passiven und aktiven Helfers, und die wenigsten in der Rolle des Täters. Die Bullying-Opfer sind häufiger Mädchen, und die Ergebnisse zeigen eine geringe, aber statistisch bedeutende Verbindung mit der Rolle des Täters und des Helfers, und deuten darauf hin, dass die Opfer zur Verheimlichung oder Reduzierung der Verantwortung und Selbstbeschuldigung neigen. Die Jungen haben im Verhältnis zu Mädchen höhere Werte auf der Skala des Täters, sowie aktiver und passiver Helfer, und es wurde auch eine hohe Korrelation dieser Rollen sowie ein gemeinsamer Prädiktor festgestellt – die Reduzierung der Auswirkungen von Gewalt. Darüber hinaus bestimmt die Rolle des Täters und des aktiven Helfers auch die Verheimlichung und Reduzierung der Verantwortung. Auf einer Skala, die die Rolle des Verteidigers misst, haben die Mädchen höhere Werte als die Jungen, und es wurde auch eine negative Korrelation mit den Tätern und Helfern festgestellt. Die Ergebnisse zeigen, dass die Verteidiger nicht zur kognitiven Restrukturierung und Verheimlichung der Verantwortung neigen. Es wurde keine Verbindung zwischen dem Beobachter und den anderen Rollen festgestellt, aber häufiger sind es Schüler mit besseren Schulleistungen, die nicht zur kognitiven Restrukturierung neigen.

Die Schlussfolgerung, dass die Prozesse der moralischen Abweichung eine potenziell wichtige Rolle bei der Gewalt und dem Verstehen der Unterschiede bei der Herangehensweise von Schülern spielen, hat wichtige Implikationen für Schulpräventionsprogramme.

Schlüsselbegriffe: moralische Abweichung, Bullying, Täter, Opfer, Beobachter von Gewalttaten